

DE FUTURISTSEN (jibbe willems / Nederlands)

Als toneelschrijver vind ik het geweldig science-fiction voor op het podium te schrijven. Het is een manier om de wereld opnieuw uit te vinden en ultieme consequenties te onderzoeken van en voor de mensheid en het menselijke gedrag. Ik heb zo'n vijftien stukken geschreven met sci-fi-thema's of in sci-fi-werelden. Over veranderende technologie; visionen over en voorbij de eindtijd; over hoe we een nieuwe wereld zonder patriarchaat kunnen bouwen; over een huishoudrobot die verlangt naar vrijheid; over het koloniseren van Planeet B; over de laatste mannelijke astronaut die op het punt staat door het matriarchaat de duisternis ingeschoten te worden; een stuk over (en met) Kunstmatige Intelligentie; over een vrouw die fysiek verdwaalt in de digitale wereld; over een stel dat gemonitord wordt of ze wel goed genoeg leven om een kind te krijgen – al weten ze niet zeker wat dat dan is, goed leven. En meer.

Sci-fi, in mijn werk, is net zo goed een manier om menselijke ideeën en relaties te onderzoeken als een manier om te genieten van vreemde nieuwe werelden, van verbeelding en verwondering. Het gaat over technologie, de ruimte, post-apocalyptische of utopische samenlevingen, natuurlijk, maar het is meer dan dat. Het gaat altijd over mensen en thema's waar we in het heden mee worstelen. In deze lecture wil ik het hebben over het menselijke perspectief in sci-fi op het podium. Of, om preciezer te zijn, over het menselijke optimisme over de toekomst.

DYSTOPIE of UTOPIE

In de achttiende eeuw werd in gedichten de lof bezongen van graanmolens en hoogovens. Rudyard Kipling schreef in de negentiende eeuw een ode aan de stoomboot. In de Sovjet-Unie bezongen de ingenieurs van de ziel de schoonheid van het menselijk vernuft en de wonderen van de industrie.

Vroeger was de toekomst beter, meent de Vlaamse filosoof Maarten Boudry. We leefden in een beschaving die in vooruitgang geloofde en het paradijs zag in de toekomst.

Op de drempel van de twintigste eeuw verscheen de Amerikaanse roman *Looking Backward*, waarin het jaar 2000 wordt beschreven. Een utopie. Niemand hoeft te werken, alles is gratis, honger bestaat niet. Nergens voorziet de schrijver loopgraven, gifgas of blitzkrieg. Nergens rept hij over ineenslopende wereldeconomieën of ineenslopende World Trade Centers. Zoals hij onze tijd ziet leven we in een eeuw zonder financiële crises, vluchtelingen of pandemieën. Het optimisme spat van de pagina's af.

Zelfs twee Wereldoorlogen weten het optimisme niet te vernietigen. Het geloof in een beter morgen blijft sterk. Disney opent *Tomorrowland* vol futuristische wetenschap en techniek; *Star Trek* schetst een mensheid aan de top van de Maslov-piramide; in *Close Encounters of the Third Kind* bezoeken vriendelijke *aliens* de aarde, waarop wij eindelijk ver genoeg geëvolueerd zijn om opgenomen te worden in de intergalactische gemeenschap, wat onder andere blijkt uit het feit dat de ontmoeting door wetenschappers wordt voorbereid, niet door militairen.

Die utopische traditie dooft in de jaren zeventig zo'n beetje uit, tegelijk met het onbekommerde vooruitgangsgeloof in de samenleving. De geschiedenis was een tijd van een betere toekomst. Zijn wij ons vermogen verloren van die betere toekomst te dromen? De Vlaamse filosoof Maarten Boudry betoogt dat wij, kunstenaars en schrijvers, het laten afweten omdat we ons vooral bezighouden met de kwalen van kapitalisme, consumentisme en technologie.

We zijn niet meer bezig met fantaseren over vooruitgang, meent cultuurwetenschapper Dan Hassler-Forest, omdat we bang zijn geworden voor wat er gebeurt met wat we allemaal al bedacht hebben. Onze problemen zijn niet meer op te lossen met de nieuwste snufjes, techniek en ideeën sterker nog, ze worden erdoor veroorzaakt.

In *Alien Earth* wordt de wereld geregeerd door vijf bedrijven die winstmaximalisatie boven mensenlevens stellen. In *The Handmaid's Tale* komt de tradwife-fantasie van Andrew Tate tot leven. Het laatste seizoen van *Black Mirror* opent met een aflevering waarin een vrouw haar tumor enkel kan overleven door een duur abonnement te nemen op synthetisch hersenweefsel. Wanneer ze dat niet meer kan betalen, begint ze zonder het te weten reclameboodschappen uit te kramen. Prachtige aflevering, maar een grimmig toekomstbeeld, gebaseerd op de abonnementsmodellen van ons heden.

En natuurlijk, zo zwart/wit is het niet. De Parijzenaar was bij de introductie van paard en wagen bang dat de lichtstad zou verzuipen in paardenkak. *Brave New World* waarschuwde voor autoritaire regimes. *Metropolis* zag een eeuw geleden al het gevaar van hyperkapitalisme en kunstmatige intelligentie.

De toekomst die door kunst geschept worden, bestaan in ons heden vaak uit dystopieën. Vreemd genoeg wakkert wetenschappelijke vooruitgang meer angst dan optimisme aan. Science-fiction zegt meer over onze eigen tijd dan over de toekomst. Dysrecognition, noemt

scifi-auteur Philip K. Dick dat, wanneer we voorbij de realiteit waarin we leven gaan om onze eigen wereld te begrijpen, én om te bedenken wat voor alternatieven mogelijk zijn.

En afrofuturistisch schrijver en activist adrienne maree brown vindt dat activisme zelf al science-fiction is, want de poging een wereld te creëren die we nog nooit hebben ervaren en nog nooit hebben gezien is een scifi-activiteit in zichzelf. Ze noemt het *visionary fiction*.

Dus, kan science-fiction ook sturen hoe we de toekomst zien en vorm willen geven?

Maarten Boudry betoogt dat we vooruitgangsdelen nodig hebben, en die gedachte vind ik een mooie om te volgen. Stel dat wij, kunstenaars, de verantwoordelijkheid hebben om over een betere toekomst te dromen, kunnen we dan ook denkruimte bouwen voor die betere toekomst. Kunnen we ons voorbereiden op de razendsnel veranderende wereld. Of die veranderingen zelfs op eigen voorwaarden vorm geven? Oftewel, kan onze verbeelding concrete mogelijkheden creëren? Kan science-fiction een transformatieve kunstvorm zijn?

Dat is het uitgangspunt voor De Futuristen. Een losvast collectief van theatermakers, toneelschrijvers, muzikanten en acteurs die gespecialiseerd zijn in het op korte termijn maken van theater over actualiteit en wetenschap.

DE ORDE VAN DE DAG

De Futuristen hebben elkaar leren kennen in 2010, toen we met De Orde van de Dag begonnen waarmee we zeven jaar lang, elke laatste zondag van de maand een avondvullende voorstelling maakten over het nieuws van die maand. Sketches, dialogen, liedjes, gedachten en gedichten waarin we schoonheid, poëzie, diepgang, humor, verwarring én verklaring wilden toevoegen aan de berichten uit krant en journaal.

Een manier om met kunst en verbeelding te reflecteren op de wereld van het hier-en-nu, op regionale en geopolitieke ontwikkelingen, soms in en soms voorbij de waan van de dag.

Een vreselijk goede oefening is het. Je kan niet te lang twijfelen, moet snel keuzes maken en de consequenties van die keuze direct aanvaarden. Hierdoor treed je uit je comfortzone, maak je werk waar je normaal gesproken misschien niet aan zou beginnen (of in ieder geval zou je het niet uitwerken), leer je je innerlijke criticus (althans voor de korte termijn) aan de kant te zetten en kom je op nieuwe ideeën. Het genereert enorm veel energie, ook natuurlijk door de spanning, omdat je je werk toch aan het eind van de dag aan een publiek moet presenteren. Binnen één dag prop je het hele maakproces van een voorstelling: de aanleiding, de geboorte van een idee, de versies, de wanhoop, de doorbraak, de scène, de feedback, de herschrijfronde, de repetitie, de generale, de première en de reactie van het publiek. Ik raad iedere schrijver aan nu en dan dit soort bizarre processen aan te gaan, ook of misschien juist vooral wanneer het niet per se in je aard zit.

Deze oer-Orde van de Dag bestaat in die vorm niet meer, tijd krijgt vat op alles, maar heeft wel voor verschillende spin-offs gezorgd. Een Orde van de Dag met een nieuw, jong team dat met het perspectief van Generatie Z op het nieuws reageert. Een Orde van de Dag in Vlaanderen met een internationalere inslag. En dan zijn er nog de -isten, waarin we nieuws, wetenschap, filosofie en onderzoek naar fenomenen combineren.

Zo maakten we De Extremisten, waarin we in zes dagen zes voorstellingen maakten rondom mensen met extreme idealen. Zoals Ulrike Meinhof, Anders Breivik en Jezus Christus. Niet om begrip te kweken, wel in een poging hun denken te begrijpen. Omdat het negeren en ontkennen van ideeën die ons tegen de borst stuiten geen manier is vooruit te komen. De enige manier om in de toekomst betere keuzes te maken is om te kijken hoe het recente verleden ontspoot.

Met De Idealisten deden we elke avond een oprechte poging de wereld beter en mooier te maken. Met De Kapitalisten maakten we deze zomer acht voorstellingen en daarmee acht aanbevelingen voor een nieuw kapitalistisch systeem. En ook maakten we De Futuristen.

DE FUTURISTEN

De Futuristen stonden op een eilandfestival in de Noordzee. In een grote Rode Dome op het strand waar tweemaal per dag de vloed binnenstroomde. Ons decor bestond voor de helft uit blokken zand, die door het zeewater aangevreten werden. We keken naar de toekomst vanaf een tijdelijke positie – zoals men altijd naar de toekomst kijkt.

Een wetenschapper vertelde over een manier om algoritmes inclusiever te maken en computers te behoeden voor menselijke fouten, door meer diversiteit bij de programmeurs te zoeken. Een mode-ontwerper bracht ons meedenkende en meevoelende kleding van algen en paddenstoelen. Een ecooloog vertelde over het verbouwen van voedsel op de maan en mars. Een geo-engineer opperde oplossingen voor het klimaatprobleem, bijvoorbeeld door de dampkring zonwerend te maken met zwavel. Een biomedisch wetenschapper vertelde over genetische modificatie waarmee we allemaal supermensen kunnen worden en over de exo-cortex – een geëmuleerd extern brein waardoor wij eeuwig kunnen leven als digitale kopie van onszelf. Een techniekfilosoof over liefde tussen mensen en robots, over de grens tussen de fysieke en de virtuele wereld, over kwantumcomputers die ons het antwoord op de ultieme vraag over het Leven, het Universum, en Alles kunnen geven.

Met deze visies, visioenen, hoopvolle schetsen van een betere toekomst door wetenschap en technologie maakten wij scènes, liedjes, monologen, gedichten, aria's.

Een dialoog tussen de nieuwe Adam en Eva bijvoorbeeld, en hun kans een nieuw Hof van Eden te bouwen. Een therapiesessie tussen een mens en zijn kledingstukken in hun zoektocht naar wederzijdse intimiteit. Een lied waarin we los kwamen van de zwaartekracht. Een gedicht over geüpload worden in de cloud als moderne hemelvaart. Een sketch over de kinderwens van een seksrobot. Een aria over hoe feiten voor de dromen moeten wijken.

Het was vaak nog best lastig om niet in het drama van de toneelschrijver te vallen, het conflict te zoeken en om, zoals Maarten Boudry beweerde, de kwalen van kapitalisme, consumentisme en technologie te vermijden. Maar ook een plezierige uitdaging om eens theater te maken vanuit positivisme, optimisme en vooruitgangsgeloof. Theater als arena en testomgeving voor ethiek en empathie.

Daarbij waren onze scènes niet alleen speculatief, maar ook infrastructureel. Dat wil zeggen, met onze verbeelding bouwden we mentale modellen voor hoe we met technologie kunnen samenleven.

Tien voorstellingen maakten we in tien dagen. Geïnspireerd door de technologische ontwikkelingen schetsten wij de wereld zoals wij die hoopten over honderd jaar. We vonden oplossingen voor de problemen van nu, maar zagen ook wat onze nieuwe uitdagingen worden. Eenmaal terug in het nu konden we opnieuw koers bepalen om onze utopie te realiseren en ons voor de apocalyps te behoeden. Op de tiende dag presenteerden wij ons Nieuwe Futuristische Manifest. Niet om de oorlog en het geweld te bezingen, zoals Marinetti ooit deed, maar om een betere toekomst te dromen.

DE TOEKOMST

De Futuristen loopt nog steeds. Een paar maal per jaar werken we samen met de Universiteit van Utrecht om, telkens in één dag, een voorstelling te maken waarin we wetenschappers, filosofen, denkers en cultuurmakers bij elkaar brengen. Zo proberen we de toekomst opnieuw te verbeelden en vorm te geven en de mogelijkheden van die toekomst te onderzoeken.

Want wij voelen de noodzaak om over de toekomst na te denken. Wij zien wat er fout gaat, zijn nieuwsgierig én bang voor de wereld die gaat komen en beseffen bovenal dat de toekomst nieuwe ideeën nodig heeft. Wij willen eisen stellen aan de toekomst, wij en ons publiek; gewone burgers. Wij willen bepalen hoe onze toekomst eruit gaat zien. Wij willen onderzoeken hoe we ons leven aangenamer, veiliger en samenhangender kunnen maken. Orde brengen in de chaos.

Met de Futuristen hebben we voorstellingen gemaakt over de toekomst van de dood, van geld, van werk, liefde en contact. Over het individuele vrijheidsidee versus het collectief. Over de maakbare mens via Big Data en AI. Over religie en zingeving van de toekomst. Over de klimaatcrisis als verdienmodel. Over intimiteit bij kunstmatige aanraking. En nog veel meer.

MANIFEST

Op het eilandfestival, met de vloed rond onze enkels, formuleerden wij een nieuw Futuristisch Manifest. Ik zou tot slot enkele van onze bevindingen uit dat manifest met u willen delen:

GEEF ONS DE WIJSHEID OM HET ONDERSCHIED TE MAKEN TUSSEN HEBBEN EN ZIJN

WIJ GRIJPEN DE MACHT UIT DE KLAUWEN VAN DE BEWUSTELOZE SYSTEMEN

WIJ HEBBEN EEN ALGORITME VOOR TEGENWIND NODIG

WIJ ZULLEN ZELF ONZE ONWERKELIJKE WERELD INRICHTEN

WIJ MOGEN ELKE DAG DE LIEFDE HERBEREKENEN

NAAST ELKE PROGRAMMEUR MOET EEN KUNSTENAAR ZITTEN

DE MENS HEEFT RECHT OP EEN OPEN TOEKOMST

Want alleen als we het geloof hebben om dingen te zien die nog niet bestaan, kunnen die dingen tot bestaan komen. Wanneer wij een wereld voorstellen die nog niet gevormd is, helpen wij die wereld vormen.

En we zijn van plan dat te blijven doen. Nu en in de toekomst.

BRONNEN

<https://www.eur.nl/nieuws/sciencefiction-geen-toverstaf-maar-het-kan-ons-wel-helpen>

<https://www.vprogids.nl/2022/41/inhoud/artikelen/p10-Er-zit-toekomst-in-de-dystopie.html>

<https://www.nrc.nl/nieuws/2025/07/18/zijn-we-vergeten-om-van-een-betere-toekomst-te-dromen-a4900691>

<https://www.nrc.nl/nieuws/2025/07/25/maarten-boudry-kijkt-verlangend-naar-een-verleden-waar-hij-nooit-heeft-geleefd-a4901295>

<https://www.fifthestate.org/archive/394-summer-2015/all-organizing-is-science-fiction/#:~:text=adrienne%20maree%20brown:%20I%20believe%20all%20organizing,experienced%20and%20never%20seen%20is%20a%20science%2Dfictional>

<https://www.sg.uu.nl/series/de-futuristen>

<https://het-nut.nl/voorstellingen/de-futuristen-over-geld-2025/>

<https://het-nut.nl/voorstellingen/de-futuristen-op-oerol/>

<https://oerol.nl/programma/de-kapitalisten/>

site www.jibbewillems.com

email info@jibbewillems.net